

DĚJINY EVROPY

EVROPA *dvacátého* STOLETÍ

RICHARD VINEN

VYŠEHRA D

Copyright © 2000 by Richard Vinen

Odborná revize PhDr. Břetislav Daněk

Translation © Vledimír Novák, 2007

Monika Vosková, 2007

ISBN 978-80-7021-735-1

Obsah

Poděkování	13
Tabulky	14
Mapy	14
Úvod	15
ČÁST I Období rozmachu (belle époque) a pohroma	25
1) UTLAČENÉ MASY	27
Občané z rolníků?	33
Politika na venkově	37
Závěr	41
2) SOCIALISMUS A DĚLNICKÁ TŘÍDA	43
Závěr	49
3) I. SVĚTOVÁ VÁLKA	53
Příčiny války	54
Způsob válčení	55
Vojska	57
Politika	59
Řízení hospodářství	61
Civilisté	63
Porážky	65
Závěr	67
ČÁST II Od jedné války k druhé	73
1) DĚDICTVÍ I. SVĚTOVÉ VÁLKY	78
Závěr	85
2) MLÁDÍ	86
Závěr	94
3) MUŽI, ŽENY A RODINA	96
Prameny	97

Strážci morálky	98
I. světová válka a krize mužnosti	100
Homosexualita	103
Pravidla hry: mužská čest a ženská cudnost?	105
Sex a třídní vztahy	108
Sex, rasa a národ	110
Ženy a práce	114
Ženy v zemědělství	118
Politika	120
Rodiny	123
Problém se služebnictvem	125
Bitva o porodnost	127
Závěr	129
 4] OBČANSKÉ VÁLKY	131
Levice	132
Pravice	135
Města versus venkov	140
Církve	144
Závěry	150
 5] MODERNÍ DOBA	152
Ekonomické variace	153
Strojírenská kultura	155
Taylorismus, fordismus a racionalizace výroby	156
Racionalizace v Sovětském svazu	161
Sovětský stát	163
Korporativismus	164
Plánování	165
Volný čas	167
Závěry	170
 6] FALEŠNÝ MÍR	172
Závěr	180
 7] II. SVĚTOVÁ VÁLKA V EVROPĚ	183
Globalizace války	185
Spojené národy	187
Válečné hospodářství	188
Vůdcovství	192
Závěr	194

8] GENOCIDA	197
Zabijáci	202
Účast Neněmců	203
Neněmecké hnutí odporu	204
Židovský odpor a pasivita	205
Závěry	207
KLISÉ: FOTOGRAFICKÁ ESEJ	209
ČÁST III Poválečná Evropa	233
1] VYTVÁŘENÍ BLOKŮ	240
Podoby sovětského ovlivňování	242
Zadržování komunismu v západní Evropě	249
Americká Evropa	250
Východ proti Západu	256
Závěry	261
2] ZÁZRAK	263
Statistiky, fakta, interpretace	263
Válečná zkáza	264
Dohánění?	266
Státní intervence	267
Armády a zbrojení	270
Zemědělství	273
Energie	274
Práce	275
Koncentrace výroby	280
Produktivita	281
Závěry	287
3] POLITICKÁ DOHODA	289
Voliči, prominenti, militanti	292
Antikomunismus	295
Řízení ekonomiky a životní úroveň	296
Kultura konsenzu	297
Sekularizace	298
Televize	299
Sociální vědy	302
Ženy – voličky	303
Křesťanská demokracie	308

Socialismus	312
Mimo dohodu? Komunismus	315
Mimo dohodu? 1968	319
Mimo možnost dohody: terorismus	321
Závěry	323
 4] OSTATNÍ EVROPA	 325
Čistky	326
Stalinova smrt a destalinizace	331
Ekonomika	339
Společnost	344
Závěry	351
 5] ZNOVUZROZENÍ RODINY	 352
Společnost tolerance?	353
Děti revoluce?	357
Státem podporovaná emancipace	358
Závěry	363
 ČÁST IV Kdo vyhrál studenou válku?	 367
1] JAK PROHRÁL KOMUNISMUS	377
Perestrojka	379
Disidenti	381
Dělníci	386
Církev	388
Armády	390
Makroekonomika a mikročipy	392
Internacionalizace	396
Neobčanské společnosti	397
Mládež	399
Nomenklatura	401
Generační revoluce a děti nomenklatury	404
Konec komunismu a „manažerské odkupy“	406
Závěry	408
 2] ZVÍTĚZIL KAPITALISMUS?	 409
Ekonomická revoluce?	410
Pracovní vztahy	411
Internacionalizace	418

Finance a uzavřené struktury	421
Technologie	424
Zatlačování státu?	427
„My a Rolling Stones“ – kapitalismus, mládež a popkultura	429
Odluka kapitalismu od konzervatismu	431
Závěry: Kapitalismus s lidskou tváří?	432

ČÁST V Evropa a nový světový řád 437

1) NOVÉ HRANICE	439
Aliance	440
Spojená Evropa?	441
Nová historie	447
Nacionalismus	452
Internacionalizace	454
Evropská elita	456
Závěry	458

2) SEXUÁLNÍ REVOLUCE	459
Ženy, nezávislost a práce	459
Ženy a politika od 80. let: usmíření s levicí	461
Sexualita, politika a ekonomika	464
Východní Evropa: sexuální kontrarevoluce?	466
Závěry	470

3) NOVÁ POLITIKA?	471
Informační politika	476
Stát	477
Korupce, lidská práva a vláda zákona	480
Násilí	481
Ekologie	484
Třídy	485
Shrnutí	487
Jeden z možných závěrů	488

Několik úvah nad další četbou	499
Poznámky	511
Rejstřík	549

Tabulky a mapy

Tabulky

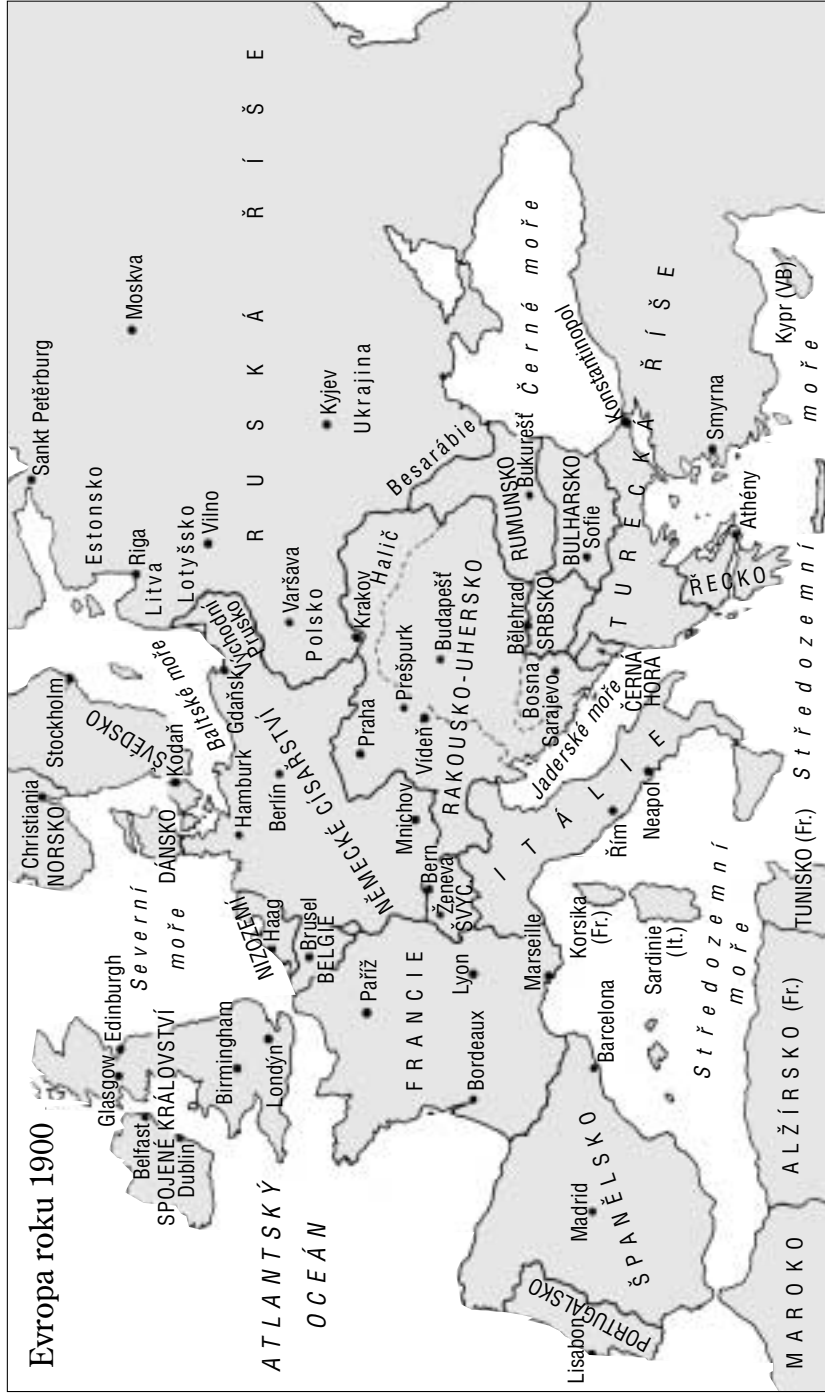
1	Emigrace do Spojených států po desetiletích	28
2	Vojenské ztráty I. světové války	68
3	Věk vůdčích evropských politiků	91
4	Válečné škody a rekonstrukce po roce 1945	256
5	Imigranti ze tří západoevropských zemí 1973–1974	277
6	Odhadovaný dluh Sovětského svazu a východoevropských zemí v tvrdé měně	393
7	Procento ekonomicky aktivního obyvatelstva ve výrobě	410
8	Nezaměstnanost	412
9	Dlouhodobá nezaměstnanost	414
10	Odstávkované dny na 100 dělníků v průmyslu a dopravě	416
11	Názory na ekonomické změny v Rusku	443

Mapy

1	Evropa roku 1900	24
2	Evropa roku 1925	72
3	Evropa roku 1949	232
4	Dětská úmrtnost v Evropě roku 1985	366
5	Evropa roku 1994	436

Část I
OBDOBÍ ROZMACHU
(BELLE ÉPOQUE)
A POHROMA

Evropa roku 1900

Mnohé z toho, co bylo o dvacátém století napsáno, je poznamenáno palčivou touhou po období před rokem 1914. Vezmeme si například román E. M. Forstera *Rodinné sídlo*, který byl vydán roku 1910. Jeho příběh se točí kolem sester Schlegelových, kultivovaných a bohatých dam, v nichž lze poznat inspiraci osudy spisovatelky Virginie Woolfové (rozené Stephenové) a její sestry Vanessa. O Schlegelových/Stephenových sestrách se můžeme dočíst i u samotné Virginie Woolfové a také v rozsáhlé autobiografii jejího manžela Leonarda (ten věnuje celý jeden díl letům 1911 až 1918) i v textech od dalších členů jejich společenského kroužku (nebo o nich), k nimž patřil malíř Duncan Grant, autor biografii Lytton Strachey, filozof Bertrand Russell a ekonom John Maynard Keynes. Řada nejvzdělanějších Evropanů a Američanů ví pravděpodobně o této asi dvacetičlenné skupině lidí žijících počátkem dvacátého století v okolí Gordon Square v Bloomsbury víc, než zná například o celém Srbsku toho období.

Forsterův pohled je, jak ostatně sám dobře věděl, omezený. Zahrnuje svět hospodářských výsad. Sestry Schlegelovy mají v době nízké inflace pohodlné soukromé příjmy a nemusí pracovat ani nijak riskovat, aby si zabezpečily návratnost investic. Manžel Virginie Woolfové mluví o „hospodářském ráji pro buržoazii“, a vzpomíná si, že jeho žena patřila k „viktoriánské stavovské horní střední třídě, která byla (téměř) stejně dokonale zabezpečena jako Bank of England“.¹ K Forsterovým známým, dokonce i k těm, kteří měli zaměstnání – učili na univerzitě nebo byli vyššími státními úředníky –, patřili ti, kteří se těšili vysokému stupni finančního zabezpečení a měli spoustu volného času. Tak poklidný život nebyl typický ani pro anglickou buržoazii. Druhá ústřední rodina románu *Rodinné sídlo*, Wilcoxovi, je bohatá, ale na rozdíl od Schlegelových si musí peníze vydělávat prací, a tak jim chybí čas na psaní knih o jejich životě a názorech. Pod Schlegelovými a Wilcoxovými stojí úředníček Leonard Bast, který nemá ani peníze ani volný čas, a pod Bastem velká většina britských obyvatel, kteří, jak řekl Forster, nestojí romanopisci za zmínku a může se o nich pojednávat jen ve statistikách. Život buržoazie závisel na služebnictvu. Vezmeme slavný úryvek z Keynese: „Londýňan si v posteli při popíjení ranního čaje mohl telefonicky objednat nejrůznější zboží z celé zeměkoule.“² Pro většinu Evropanů byl telefon až do doby po II. světové válce neskutečně exotickým předmětem, takže lze usuzovat, že ti,

kdo mohli telefonovat, vzpomínali na tento život s větší nostalgií než ti, kdo vařili čaj.

Obrátíme-li pozornost ke kontinentální Evropě, vidíme ještě jasněji, jak je vzorek rentiérské buržoazie nereprezentativní. Ve Francii, stejně jako v některých evropských městech (Víděň, Milán, Praha), byl vysoký podíl rentiérů, ale v jiných zemích se z luxusu života v bohatství akumulovaného v 19. století těšilo jen málo lidí.

Před rokem 1914 byl život obrovských mas Evropanů od života britské buržoazie nesmírně vzdálený. Obyvatelé východní a středozemní Evropy žili obtížně a v nejistotě, spíše než knihy a hudba ovládaly jejich život cholera, malárie a hlad. Snadno se zapomíná na to, že masy evropské populace strávily léto roku 1914 ukrutnou dřinou na žních. Ti, kdo si představují, že by se nám po světě před rokem 1914 mělo stýskat, by si měli položit otázku, která zazněla v Kapitole 1: proč chtělo tolik Evropanů z Evropy odejít?

Stesk po Evropě před rokem 1914 je těsně spojován s hrůzami důsledků I. světové války. Členové skupiny Bloomsbury byli téměř do jednoho proti válce. Leonard Woolf věřil, že propuknutí války zastavilo pokrok směřující k civilizaci a otevřelo éru „Verdunu a Osvětimi“. Řečeno méně dramaticky válka s sebou přinesla inflaci a tedy i konec rentiérů a omezila možnosti, jak si opatřit služebnictvo.

Je ještě jeden aspekt, v němž je náš pohled na Evropu před rokem 1914 pokřiven důrazem na stabilitu a pokrok. Spisovatelé, o jejichž svědectví se opíráme, často ukazují destrukci svého světa, jako kdyby šlo o výsledek čistě vnějších sil, jako kdyby násilí a kvas dvacátého století byly od sebe naprosto oddělené. Ve skutečnosti pocházely právě ty síly, které otráslly Evropou, částečně od liberální inteligence. Keynes lítoval určitých forem předválečné stability, ale jeho vlastní ekonomické principy předpokládaly „eutanázii rentiéra“. Leonard Woolf odsuzoval nacismus a fašismus, ale bránil Velkou říjnovou revoluci. Virginia Woolfová, jejíž nevlastní sestra byla umístěna do ústavu pro duševně nemocné, si roku 1915 zapsala do deníku: „Setkaly jsme se na potahové cestě u řeky a musely projít kolem řady blbců... každý v té dlouhé řadě byl ubohý šourající se slaboduchý tvor, bez čela, nebo bez brady, s idiotským šklebem či s divným podezíravým pohledem. Bylo to úděsné. Rozhodně by je měli pozabíjet.“³

1] Utlačené masy

„Dejte mi své zmučené,
své utlačené masy toužící po svobodě,
nešťastný odpad svých rodných břehů.
Pošlete je, vyvržené bouří, ke mně.“

Verše, jež v sonetu Emmy Lazar promlouvá bohyně Sochy svobody
(Zdvihám svou lampu před Zlatou bránou, překlad Věra a Jan Lamperovi)

Charakteristickým rysem Evropy roku 1900 bylo, že ji řada jejích obyvatel toužila opustit; za dvacet pět let před rokem 1900 přijaly jen samotné Spojené státy 25 milionů Evropanů. Evropští historikové nevěnovali emigrantům příliš pozornosti. Nehodí se do příběhů zdůrazňujících pokrok či moc a často příslušeli skupinám – jako Poláci, Irové nebo Italové z jihu –, které samy sebe považovaly za podřízené rasy. Kromě toho pocházeli obvykle z těch částí Evropy, které industrializace zřejmě ovlivnila nejméně. Do roku 1885 bylo vystěhovalectví nejčastější v severní a západní Evropě; pak připravilo o velký počet obyvatel nerozvinuté oblasti jihu a východu (zejména jižní Itálii a Polsko). Před rokem 1914 odjelo za dvacet let do Spojených států 3,5 milionů Poláků a počet Italů, kteří emigrovali mezi lety 1898 a 1914, kolísal ročně mezi 150 000 až 750 000, přičemž nejvíce jich bylo z jihu.

Proč emigranti odcházeli? Zčásti šlo o důvody politické. Země, které imigranty přijímaly, se často pokládaly za útočiště svobody a rády by tyto příjezdy označovaly jako vedené „touhou po svobodném vydechnutí“. To platilo o Velké Británii, Francii a zvláště o Americe (i když ne o Německu, které se k migrantům chovalo jako k „importované pracovní síle“). Stejně tak se některé země snažily popřít, že by odjezdy obyvatel byly následkem pronásledování: rumunské úřady nutily odjíždějící Židy podepisovat prohlášení, že jejich odjezd má výlučně hospodářské důvody. Emigranti sami měli někdy zájem tvrdit, že příčiny jejich odjezdu jsou politické. Zákon o přistěhovalcích Aliens Act, který přijala britská vláda roku 1905, se snažil odradit ekonomické emigranty na rozdíl od uprchlíků politických.

Evropští Židé patřili pravděpodobně k těm, kteří z politických důvodů odjížděli nejčastěji. Silně pronásledovaní byli rumunští Židé a mezi lety 1871 až 1914 jich do Spojených států emigrovalo 30 procent a velká část lidí, jež opustila carské Rusko, byli také Židé. Carská politika přinutila většinu Židů stáhnout

se na Pale, pruh území v Litvě a Polsku, a místní úřady často tajně schvalovaly organizaci pogromů. Golda Meirová, která se narodila v Rusku, vyrostla v Milwaukee a nakonec se stala premiérkou Izraele, vzpomíná, jak její otec zatloukal prkny okna své dílny v Kyjevě, když se připravoval na pogrom. Ale ani Židé ze střední Evropy neodjížděli pouze z čistě politických důvodů. Mnozí pocházeli z Rakousko-Uherska, kde se antisemitismus nijak silně neprojevoval, a ty z carského Ruska hnala zoufalá chudoba stejně jako pronásledování (roku 1900 nebyla v Pale jediná provincie, v níž by na chudinské podpoře nebyla méně než osmina obyvatelstva).¹ Kromě toho se život v Pale mohl zdát nesvobodný a nebylo vždy zcela jasné, zda sekularizovaní mladíci, kteří opouštěli zem v největším počtu, chtěli uniknout kozákům, nebo rabinům.

Tabulka 1: Emigrace do Spojených států po desetiletí

	1880–89	1890–99	1900–09	1910–19
Velká Británie	810,900	328,759	469,578	371,878
Irsko	674,061	405,710	344,940	166,445
Skandinávie	671,783	390,729	488,208	238,275
Francie	48,193	35,616	67,735	60,335
Německé císařství	1,445,181	579,072	328,722	174,227
Polsko	42,910	107,793	neuvedeno	
Rakousko-Uhersko	314,787	534,059	2,001,376	1,154,727
Rusko	182,698	450,101	1,501,301	1,106,998
Rumunsko	5,842	8,808	57,322	13,566
Řecko	1,807	12,732	145,402	198,108
Itálie	267,660	603,761	1,930,475	1,229,916

Zdroj: Alan Kraut, *Utlačené masy: imigranti v americké společnosti, 1880–1921*, str. 20

Další emigranti měli možná pro opuštění Evropy rovněž politické důvody – mnozí pocházeli z vrstev, které se ve vlastních zemích cítily odstaveny od moci – avšak spojení politiky a emigrace není zdaleka jasné. V Itálii se emigrace zvýšila v době, kdy bylo zavedeno všeobecné volební právo pro muže. Emigranti se nezřídka hodlali do své původní vlasti vrátit a to, jak se k nim úřady a zaměstnavatelé chovali, jim poskytovalo jen málo důvodů pro to, aby Spojené státy považovali za „zemi svobody“. Mnozí tam přicházeli za snazší existencí. Oblasti, z nichž přistěhovalci pocházeli, byly zpravidla chudé a postihovaly je přírodní pohromy, které by obyvatelé severní a západní Evropy

pokládali za typické pro Afriku nebo Asii; zemětřesení v Messině zahubilo roku 1908 10 000 lidí a v bažinách Polska a v jižní Itálii byla běžná malárie – roku 1898 byl podle odhadů postižen malarickými záchvaty jeden milion Itálů.² Rostoucí prosperita, zdokonalování techniky a moderní medicína tato rizika snižovaly, avšak tyto vymoženosti se do nerozvinutých okrajových oblastí šířily poměrně pomalu. Vyšší prosperita vedla často k růstu populace a snižování cen potravin, neboť začalo být levnější dovážet potraviny z oblastí mimo Evropu, což bylo však dvojsečné pro ty, kdo se snažili nalézt obživu v zemědělství.³

Emigranty přitahovaly nové příležitosti a zároveň je tísnila situace jejich rodných zemí. Železnice a parníky usnadnily cestování a konkurence přepravních společností v Hamburku, Brémách a Liverpoolu způsobila počátkem dvacátého století pád cen lodních lístků do Ameriky. Transatlantická emigrace se stala velkým obchodem. Roku 1914 prošlo baltskými přístavy téměř 6 milionů Evropanů odjíždějících do Ameriky. Albert Ballin, který řídil hamburskou společnost Hapag, vybudoval do roku 1913 flotilu 175 lodí; linka Hamburk-Amerika postavila dokonce svou vlastní vesnici i s kostelem a synagogou, kde ubytovávala emigranty v tranzitu.⁴ Přepravní společnosti zaměstnávaly jen v Itálii 560 náborových agentů.⁵ Vlády Argentiny, Brazílie a Kanady aktivně vyhledávaly pracovní síly a spolupracovaly se soukromými firmami, které je získávaly – v období od roku 1889 do roku 1906 dostala North Atlantic Trade Company zaplacen 367 245 dolarů za to, že do Kanady nasměrovala 70 000 imigrantů.⁶ Evropské vlády vyvinuly určité snahy, aby obyvatele od emigrace odradily, a to zejména mladé muže vhodné pro vojenskou službu, ale v době před zavedením pasů nemohly vlády odchodu svých občanů nijak bránit. Osobní a rodinné kontakty emigraci usnadňovaly. Jednotlivec mohl domů poslat zprávy o svém novém životě a možná i financovat lístky, aby tak své příbuzné a přátele přesvědčil, aby za ním přijeli; rodinné svazky a systém vzájemných závazků často umožňovaly sehnat peníze potřebné na cestu, jako tomu bylo v Consentinu v jižní Itálii.⁷ Mezinárodní židovské organizace pomáhaly Židům stěhovat se z východní Evropy do Spojených států, což bylo motivované částečně dobročinností a částečně obavami asimilovaných, prosperujících Židů Anglie, Francie a Německa z toho, že jejich vlastní postavení by mohlo poškodit, kdyby se chudí, jidiš mluvící imigranti shromažďovali v západoevropských zemích.⁸

Emigranti se nevydávali vždy daleko. Někteří prostě zamířili do nejbližšího velkého města nebo při hledání práce překročili hranice státu. Na imigrantské pracovní síle byla závislá zejména Francie, jejíž porodnost sotva udržovala počet obyvatel. Někteří migranti z Ruska se vydávali na Sibiř a v letech 1901–1910 mířilo víc Rusů na východ než do Ameriky. Avšak nejdramatičtější forma emigrace, jež také vzbuzovala největší pozornost, vedla lidi přes oceán

a zvláště do Ameriky. Asi 85 procent polských emigrantů odjíždělo do Spojených států a roku 1910 pocházeli ze zahraničí asi čtyři obyvatelé New Yorku z deseti.⁹

Přistěhovalce vítali s otevřenou náručí jen zřídka. Jejich přijetí ovlivňovaly módní myšlenky o degeneraci a někteří Američané se obávali, že imigranti s sebou přivezou chudobu, nemoci a nízkou inteligenci. Fordův výbor vydal roku 1889 zprávu, že město New York utrácí ročně 20 milionů dolarů za přistěhovalce, kteří jsou bez prostředků nebo duševně choří. Roku 1892 se na Ellis Islandu, ostrůvku nedaleko Manhattanu, zavedly kontroly, při nichž byli nově příchozí zkoumáni, zda nejsou nemocní, duševně méněcenní nebo (od roku 1917) negramotní. Inspektoři sledovali, jak imigranti stoupají po strmém schodišti, aby posoudili, zda nejsou chromí, vymýšleli si skládačky, jimiž měřili inteligenci lidí, kteří nemluvili anglicky, a nadzdvihovali jim oční víčka, jestli nemají zákal. Z 12 milionů lidí, kteří dorazili na Ellis Island, jich čtvrt milionu odeslali zpět. Repatriace často znamenala rozdělení rodiny a návrat k chudobě a pronásledování, stejně jako nutnost přetrpět další období v hrozných podmínkách nejlevnější třídy v podpalubí. Na Ellis Islandu spáchalo sebevraždu asi 3000 lidí. Hrozba, že budou muset repatriovat některé z imigrantů, vedla přepravní společnosti k tomu, že zavedly vlastní kontroly na druhé straně Atlantiku a roku 1907 bylo po lékařské prohlídce vráceno z evropských přístavů 40 000 migrantů.¹⁰

Na to, kteří z přistěhovalců jsou vhodní a kteří ne, panovala různá hlediska. Francouzští zaměstnavatelé měli dostatečně blízko k zemím jejich původu, a mohli tak přesně rozlišovat a vyhledávat zaměstnance z oblastí známých jako politicky klidné. Vlády Spojených států a Kanady dělaly obecnější rozdíl mezi „žádoucími“ lidmi ze severní a západní Evropy a „nežádoucími“ imigranty z jižní a východní Evropy, ačkoliv v těchto otázkách zaměstnavatelé vždy vládní pohled nesdíleli. Někteří zaznamenali, že lidé z málo rozvinutých zemí jsou výhodnější, neboť se spokojí s málem a nejsou u nich rozvinuty odborové tradice. Clifford Sifton, předseda Kanadské imigrační rady, napsal: „Myslím, že vyhovující kvalitu představuje statný rolník v ovčím kožichu, pocházející z vesnice, jehož předkové byli po deset generací zemědělci, se silnou manželkou a pŕluctem dětí.“¹¹

Imigranti se setkávali i s velmi tvrdým zacházením. Roku 1913 přepravovaly Kanadské dráhy ruské dělníky v uzavřených vagonech s ozbrojenými strážci.¹² Přistěhovalci, kteří neznali jazyk ani zvyky své nové země, byli zranitelní a jejich najímání často organizovali agenti jako Antonio Cordasco z Montrealu, který si osoboval provizi, a tak vykořisťoval dělníky, které umístil. Roku 1900 byla údajně polovina italských dělníků v New Yorku pod kontrolou nějakého *padrone*.¹³ Někdy organizovali imigrantské dělníky kněží: v Johnstownu v Pennsylvánii působil jako zprostředkovatel práce polský

kněz a za své služby si strhával od každého dělníka jeden dolar za každých čtrnáct dní.¹⁴ I světšší imigranti se někdy ocitali v náručí církve, když potřebovali najít zprostředkovatele, kteří by jim ve styku s úřady pomáhali.

Migrace dokázala dramaticky změnit život všech zúčastněných. Bernard Berenson, který se narodil v Litvě, mluvil v dětství jidiš. Odjezd jeho rodiny do Ameriky mu umožnil vzdělání na univerzitě v Bostonu a Harvardu a život zakončil ve Florencii jako světově uznávaný odborník na umění italské renesance. Většina migrantů však měla nižší ambice. Obvykle byli v rodných zemích zemědělskými nádeníky a řada z nich doufala, že emigrace jim umožní získat vlastní půdu. Když se uzavřely americké hranice směrem na západ, byla možnost získat vlastní usedlost velmi malá a většina imigrantů byla nucena přijmout práci v průmyslu a bydlet ve městech.¹⁵

Katolicí – a rolnický původ – spojovaly Poláky, Italy a Iry, i když ti se těšili výhodě jazykové integrace a obvykle i delšímu pobytu. Irové koukali spatra na „podřadnější“ katolíky, stejně jako protestantští Američané shlíželi pohrdavě na Iry. Nadřazené postavení Irů nad americkými katolíky představovala katedrála sv. Patrika na Páté avenue na Manhattanu, která byla postavena roku 1787. Všichni newyorští arcibiskupové od Johna Hughese uvedeného v úřad roku 1850 byli irského původu.¹⁶

Irští páteři byli spojovacím článkem mezi katolickými přistěhovalci, migranty a úřady; dalším byli irští policisté. Řada inspektorů na Ellis Islandu byli Irové, což vysvětluje časté komolení středoevropských jmen. Ve velkých městech jako New York a Chicago závisel celý politický systém na mobilizaci irských voličů, což znamenalo základ moci demokratické strany.

Emigrace do Nového světa měla někdy dramatický dopad na samotnou Evropu a vazby, které z ní povstaly, vedly k bizarním politickým nadějím. Ve třicátých letech úředníci na polském ministerstvu zahraničí snili o možnostech, že by emigranti z Polska mohli založit kolonii v Latinské Americe,¹⁷ a roku 1945 někteří obyvatelé Sicílie navrhli, aby se jejich ostrov stal součástí Spojených států. Vážnější bylo to, že se pěstoval evropský nacionalismus. Za I. světové války vznikla ve Spojených státech mezi emigranty jednotka polských dobrovolníků a vliv emigrantů na politiku východní Evropy přetrvával po celé dvacáté století. Roku 1990 vybrali prý na volební kampaň Franja Tudjmana na prezidenta Chorvatska jeho emigrantští příznivci kolem 5 milionů dolarů.¹⁸ Téhož roku se Stanisław Tymiński, který získal velký majetek v Kanadě, vrátil do Polska, aby se tam stal kandidátem na prezidenta.

Na některé části Evropy měla emigrace méně zjevné dopady. Zvyšovala gramotnost, protože rodiny udržovaly kontakty pomocí dopisů. Vytvářela též nerovnováhu, pokud jde o pohlaví a věk, neboť odcházeli mladí muži: v letech 1906–1915 emigrovaly 4,86 milionů Italů, které ale doprovázelo jen 1,14 milionu žen – v Kalábrii byly na počátku dvacátého století tři mladé ženy na dva

mladé muže.¹⁹ Nerovnováha pohlaví vytvořila snad i začarovaný kruh. Carlo Levi se domnívá, že v některých částech Itálie byly běžné mimomanželské sexuální styky proto, že nebylo dost mužů na to, aby se všechny ženy vdaly.²⁰ U nemanželských potomků se zase projevovala snaha emigrovat – z jedné vesnice jich odešly tři čtvrtiny.²¹

Migrace zvyšovala prosperitu domácích zemí, protože tam emigranti posílali peníze, nebo si po návratu kupovali vysněný kus půdy. Hospodářský dopad emigrace byl zvlášť velký v Itálii, kde svazky mezi emigranty a místy jejich původu zůstávaly těsné – říkalo se, že Itálie získala od emigrantů, kteří se vrátili mezi lety 1897–1902, 100 milionů dolarů.²² Průzkum z roku 1931 ukázal, že 2 miliony hektarů si koupili Italové vrátivši se z Ameriky (ačkoliv to, že v Americe pracovali v průmyslu, často znamenalo, že se jim jako rolníkům moc nedařilo).²³

Vystěhovalectví bylo často spojováno s politickým konzervatismem. Oblasti, které vysílaly emigranty do ciziny počátkem dvacátého století, bývaly obvykle po zbytek století politicky napravo. Finská provincie Ostrobothnia, která emigraci přišla o 120 000 lidí, bojovala v občanské válce 1918 na straně bílých a italský jih se po roce 1945 stal páteří křesťansko-demokratické strany. Konzervatismus byl možná spíše následkem než příčinou emigrace, neboť právě ty společenské struktury, které vedly k emigraci, podporovaly také konzervatismus. Emigranti obvykle odcházeli ze zemědělských oblastí, kde bylo málo průmyslu, a často vycházeli z tradic, jež vkládaly naděje do iniciativy jednotlivce – finanční prostředky pro emigranty pocházely z těsných rodinných svazků a podnět k emigraci dávala často touha po vlastní půdě. Oblasti velkých farem a nádeníků bez vlastní půdy byly naproti tomu příliš chudé na to, aby mohly emigraci podpořit, a vkládaly naděje do kolektivních akcí na zlepšení mzdových podmínek a ne do koupě půdy.

Jestliže emigrace často začínala v oblastech, které měly již předtím sklon ke konzervatismu, zvyšovaly pak tyto tendence tři příčiny. Zaprvé, odchod mladých mužů oslaboval skupinu, jež byla nejvíce spojena s revoluční politikou. Zadruhé, peníze, které posílali domů, vedly ke snížení sociální nespokojenosti a podpoře vlastnictví. Zatřetí, jelikož se Amerika stala středem protikomunistického citění, emigrantské skupiny ve Spojených státech byly vědomě vyzývány, aby přispívaly svým příbuzným ve staré vlasti a podpořily tak politickou pravici.

Občané z rolníků?

Změny, které prožívali ti, kdo se přistěhovali do velkých měst nebo do jiných zemí, byly tak obrovské, že to někdy svádí k předpokladu, že ti, kdo zůstali na půdě – tj. stále většina obyvatel Evropy – byli nerozlišitelnou a neměnicí se masou. Ve skutečnosti nebyli ani jedním, ani druhým. Způsoby života venkovské populace Evropy se značně lišily. Relativně blahobytné oblasti – Anglie, Francie, západní Německo a Skandinávie – se velmi odlišovaly od Španělska, jižní Itálie a východní Evropy, kde hlad zůstával hlavní zkušeností většiny obyvatel, kteří se živili zemědělstvím. Evropa byla rovněž rozdělena podle vlastnictví půdy. Oblasti velkostatků se lišily od oblastí nájemců půdy či maloroelníků. Obecně lze říci, že velké statky se nacházely v jižní Itálii, jižním Španělsku, východním Německu a Maďarsku a systém nájemců půdy se nejvíce rozvinul v Anglii, jež byla také jedinou evropskou zemí, kde prakticky nebyli drobní rolníci.

Migrace se všemi svými důsledky většinu obyvatel Evropy přímo neovlivnila. Co se stalo s evropskými rolníky, kteří zůstali? Částečně na to odpovídá významná publikace Eugena Webera *Peasants into Frenchmen, Z rolníků Francouzi*, ve které tvrdí, že v období mezi 1870 a 1914 došlo u francouzského rolnictva ke změně.²⁴ Podle ní byla předtím většina rolníků od kultury měst izolovaná. Byli chudí, s primitivními domy, mluvili dialektem nebo nespisovně a o politiku se nezajímali. Ještě sto let po pařížské standardizaci se na místní úrovni stále ještě používaly různé váhy, míry a dokonce i měna. Weber se domnívá, že rolnickou izolaci ukončily čtyři síly: komunikace (silnice, železnice a telegraf), vzdělání, vojenská služba a politika.

Do jaké míry tyto síly působily na zbytek Evropy? Nejvýznamnější byla vojenská služba. Armády byly státními institucemi, které vládly donucovacími prostředky, jimž se nemohly rovnat žádné civilní organizace. Odváděly z vesnic skupiny mladých mužů, cvičily je v disciplíně a nutily, aby projevili určitou snahu ovládnout národní jazyk. V průběhu devatenáctého století se vojenská služba stala v Evropě čím dál běžnější; všechny země kromě Británie organizovaly odvody a čím dál vzácněji se objevovaly způsoby, jejichž pomocí se bohatí mohli z vojenské služby vykoupit. Ve skutečnosti byl přímý vliv vojenské služby omezený. Nestálo prostě za to odvádět muže, kterým chybělo zdraví, tělesná výška či základní vzdělání, a proto bylo velmi nepravděpodobné, že by nejizolovanější a nejzaostalejší skupiny absolvovaly vojenskou službu. Kromě toho si všechny země nemohly dovolit vystrojit, vyzbrojit a vyvíčet celé kohorty mladých mužů. Ve Francii prošel vojenskou službou Marcel Proust proslulý svou křehkostí;²⁵ ve Španělsku se Pablo Picasso proslulý svou silou vykoupil z této povinnosti pomocí 1200 peset, které mu poskytl

jeho strýc Salvador.²⁶ Roku 1914 měl Francouz třikrát větší pravděpodobnost, že bude odveden než muž stejného stáří v Rakousko-Uhersku.

Ale i rolníky, kteří vojenskou službou prošli, nemusela tato zkušenost nutně začlenit do národní kultury. Mnozí z nich považovali armádu za krátké a nepřijemné setkání s cizím světem. Jazyková rozmanitost rakousko-uherské armády byla tak velká, že za I. světové války jednomu pluku veleli v angličtině.²⁷

Neprátelské pocity vůči armádě byly zvlášť silné v Rusku, kde odvedence často oplakali jako mrtvé a pak je opili do němoty vodkou, svázali a poté je starostové vesnic, kteří měli odvody na starosti, odvezli do kasáren. Ruská armáda neměla peníze na řádný výcvik ani vystrojení a vyzbrojení svých mužů a po roce 1881 zanechala pokusů naučit vojáky číst a psát. Spoustu energie věnovala na pouhé přežití, kdy oddíly byly nuceny vyprodukovat či si vydělat tolik, kolik potřebovaly: podle odhadů z roku 1907 strávil jeden odvedenec z osmi většinu času na vojně šitím či opravováním uniforem. Vojáci byli často pronajímáni jako nádeníci. Vztahy mezi důstojníky a vojáky byly špatné a kázeň tvrdá. Pro ty ruské rolníky, kteří měli to neštěstí a byli odvedeni, se armáda nestala branou do širšího světa, ale spíše návratem k situaci, v níž je čekalo bití, ponižování a feudální nevolnictví.²⁸ Ruská armáda se vzbouřila roku 1905 a pak znovu 1917. Jinde v Evropě spoléhali na bývalé vojáky jako na muže, kteří dokáží udržet pořádek, ale v Rusku bylo pravděpodobné, že se postaví do čela rolnických nepokojů.

Další velkou silou národní integrace byly školy. Teoreticky měla každá evropská země roku 1914 nějaký systém všeobecného vzdělání a v několika málo případech se tento systém dokázal stát prostředkem neobyčejné společenské mobility. Bystrý chlapec s podporou rodiny (obvykle matky), s dobrým učitelem a obrovským štěstím mohl zcela uniknout své společenské třídě. Italský komunistický předák Antonio Gramsci se narodil roku 1891 a vyrůstal v chudobě jako syn propuštěného úředníka na Sardinii, posléze získal stipendium na univerzitu v Turíně. Podobné případy bývaly však vzácné a cena, kterou za to zúčastnění zaplatili, často vysoká (Gramsci prý později hovořil o „taylorismu myslí“). Běžnější byla společenská mobilita, která byla rozložená do více než jedné generace, takže syn rolníka se mohl stát učitelem obecné školy a syn učitele zase získat univerzitní vzdělání.

Společenská mobilita rozložená do tří generací byla zvlášť běžná ve Francii. Marcel Pagnol, narozený roku 1896, byl vnukem kameníka a synem učitele obecné školy (*instituteur*). Pagnol sám získal druhé nejvyšší stipendium na *lyceum* v Marseille, které mu zajistilo učebnice, stravu a každodenní sklenici vína; pak absolvoval v Montpellieru a stal se profesorem lycea. Francouzský historik Maurice Agulhon se narodil 1926 jako vnuk rolníka a syn učitelů (jeho rodiče se narodili 1899 a 1901). Schopnost skládat zkoušky mu pomohla na Lycée du Parc v Lyonu, na École Normale Supérieure v Paříži a na

konec přes zkoušku *agrégation* a přípravu na *doctorat d'état* mezi francouzskou akademickou elitu. Agulhon napsal: „Nemohlo být nic klasičtějšího než takový původ, kdy se postupuje od plebejských prarodičů k rodičům, kteří jsou učitelé obecné školy, až ke kariéře vyššího státního úředníka nebo akademika.“²⁹ *Normalien* [žák učitelského ústavu] s rodiči, kteří byli učitelé a prarodiči rolníky, byl ve Francii dvacátého století běžný postup a nejslavnějším představitelem této skupiny byl Georges Pompidou (narozený 1911) a od roku 1969 až do své smrti roku 1974 prezident Francouzské republiky. Pojednání Jeana-Françoise Sirinelliho o vzdělávací elitě Francie mezi válkami ukazuje, že v období 1927–1933 byla více než čtvrtina všech *normalien* syny učitelů a z nich o málo méně než polovina učitelé obecných škol. Méně než jeden ze čtyřiceti byl syn dělníka. Sirinelli byl sám *normalien* a syn *normaliena*; jeho kniha je věnována „*mes quatre grands-parents, instituteurs*“.³⁰

Hugh Seton-Watson poznamenává, že podobný vzor trojgenerační společenské mobility existoval také ve východní Evropě:

Synové bohatých rolníků získali vyšší vzdělání v malých městech a vrátili se do vesnic jako učitelé nebo kněží. Děti učitelů, ortodoxních kněží, kalvínských a luteránských pastorů pak měly výhodu před dětmi dalších rolníků. Byly-li schopné, dosáhly až univerzity, což byl nejdůležitější krok ke společenskému vzestupu. Hlavním cílem východoevropských univerzitních studentů prostého původu byla státní služba.³¹

Většina obecných škol měla na životy svých žáků menší dopad – nejširší systém škol a nejgramotnější populaci v kontinentální Evropě měla Francie a Německo, kdežto Rusko, Španělsko a mnohé části rakouské monarchie v tomto ohledu zaostávaly. Francouzské vlády třetí republiky vědomě využívaly škol k šíření národní kultury a jazyka. Jejich úkol byl o to snazší, že Francie již měla poměrně homogenní národní kulturu (dokonce i rolníci, kteří francouzsky nemluvili, chápali, že je to důležité) a že vzdělávací systém byl vysoce centralizovaný. Jinde byla situace odlišná. Španělská vláda vydala roku 1902 dekret proti výuce v katalánštině, ale školský systém nebyl dostatečně rozšířený ani financovaný na to, aby místní jazyky vytlačil.³² Ve východní Evropě byl jazyk záležitostí takových neshod, že školy se často stávaly středisky sporů. V gruzínském semináři, kde se vzdělával J. V. Stalin, zavraždil nacionalistický student roku 1886 ředitele. Otázky, které vznikaly v důsledku spojení mezi školní docházkou, vzděláváním a jazykem, znamenaly, že středoevropští muži často vstupovali do politiky mladí. Stefan Radič, chorvatský rolnický vůdce, zahájil svou politickou dráhu veřejným spálením uherské vlajky, když mu bylo patnáct. Gavrilu Principovi bylo devatenáct, když v Sarajevu vypálil svůj výstřel.

Účinnost škol podléhala ještě jiným omezením. Do hlav dětí se sice vtloukala písmenka, ale spojení mezi znamínky na stránce a mluveným slovem bylo nezřídka mechanické a nemělo širší dopad na mozky těch, kteří si je osvojili.³³ Někteří rolníci uznávali užitečnost čtení a počítání především jako prostředek obrany proti šizení ze strany obchodníků a pronajímatelů, ale nespojovali si tyto dovednosti s přijetím hodnot městského světa. Mnozí učitelé byli špatně placeni a mizerně vzdělaní, a tak si v místech, kam je poslali, získávali jen malou úctu.

Školní docházka často vyvolávala nespokojenost, kterou nešlo nijak uklidnit. Děti, jež prošly ruskými obecnými školami, jejichž počet na počátku dvacátého století rychle vzrostl, se snažily uniknout z tvrdého života na venkově – jeden průzkum ukázal, že pouze jedno z padesáti dětí ve škole si přálo zdědit povolání svých rodičů.³⁴ Charakter ruské společnosti však znamenal, že jen málo dětí mělo šanci dostat se do přívětivějšího světa než do stejné nepřítahlivých továren. I malé vědomosti se ukázaly být pro carské Rusko nebezpečné; polovzdělaní synové rolníků poskytli po roce 1917 masovou podporu bolševismu. Ve Francii naopak škola sociální napětí spíše uvolňovala, než zesilovala. Řada rolnických dětí mohla doufat, že unikne tím, že získá nějaké úřednické místo, a i ti, kdo zůstali na venkově, mohli věřit, že jim gramotnost něco přinese, byť třeba jen to, že si budou moci přečíst noviny.

Také doprava a komunikace začaly evropského rolníka spojovat se širším světem. Železnice a telegraf se koncem devatenáctého a počátkem dvacátého století rychle rozšířily, což mělo dramatické důsledky. Politici mohli pravidelně navštěvovat své voliče a státní noviny byly distribuovány po celé zemi v den svého vydání. Změnilo se dokonce i vnímání času: po větší část devatenáctého století měly evropské země různé časové zóny; nástup vlakových jízdních řádů byl zřejmě tím největším důvodem pro jejich synchronizaci. Takový vývoj měl možná větší dopad na malá města s nádražím a telegrafní kanceláří než na vesnice, ale zlepšení silnic vytvořilo i lepší spojení pro venkov a jejich využívání bylo snazší, když se rozšířily bicykly. Není divu, že cyklistický závod Tour de France se stal symbolem národního sjednocení.

Dopravní sítě vytvářely velké množství zajištěných pracovních míst: roku 1914 byly pruské dráhy se svými 560 000 lidmi na výplatní pásce největším zaměstnavatelem v Evropě.³⁵ Taková místa lákala rolnické syny, kteří si uvědomovali, že několik let ve škole jim zajistí celý život bez špinavé dřiny. Státní služba byla zvláště lákavá pro ty, kdo již měli nějaké zkušenosti s plněním – a dáváním – rozkazů na vojně. Bývalých vojáků si rovněž cenily státní organizace, které potřebovaly politicky spolehlivý personál: místa v pruských policejních silách byla rezervována pro ty, kdo strávili šest až devět let na vojně. Pagnol želel toho, jak se vojna se státní službou podílely na vyprazdňování provensálského venkova. „Od smutného vynálezu povinné vojenské

služby jejich [rolníci] synové, osvobození z kasáren, zůstávali uvězněni ve městech, kde zakládali dynastie cestářů, závorářů a pošťáků.³⁶ Jeho vlastní popis dřiny přítele Liliho nicméně objasňuje, proč by si bystrý chlapec přál takovému životu uniknout.

Silnice a železnice také přispívaly k tomu, že se tržní ekonomika dostávala na venkov. Bylo možné dopravovat potraviny a průmysl vzdáleného velkého města poskytoval rolníkům nezbytné doplňky či, stále častěji, luxusní zboží, o kterém je města dokázala přesvědčit, že je chtějí. Výsledky ne vždy odpovídaly očekávání z „modernizace“. Po kolapsu venkovského průmyslu v důsledku konkurence průmyslu „ve velkém“ začaly být části venkova pouze zemědělské. Rolníci někdy čelili značné nouzi – ne proto, že by nedokázali vyrobit dostatek potravin, ale protože chtěli prodat co nejvíce svých výrobků, aby získali peníze a půdu. Spotřeba mléka na německém venkově při vzrůstu produkce poklesla; jedna rodina vyrobila za dva měsíce 1961, ale vypila pouze 3,51.³⁷ Ve Francii byla schopnost vlastního vykořisťování rolníků ještě dramatictější. Obyvatelé bretaňských vesnic prý nikdy neochutnali ústřice, které odesílali do města. Za II. světové války poklesla v mnoha venkovských oblastech úmrtnost, neboť rozpad legitimních trhů vedl k tomu, že rolníci konzumovali více vlastní produkce.

Někteří rolníci tržní ekonomiku přestáli a dokonce z ní měli prospěch. V Německu a Rakousku umožnila úvěrová družstva nákup nového vybavení a hnojiv a obchodní sdružení usnadňovala rolníkům prodej jejich výrobků. V Dolních Rakousích bylo první úvěrové družstvo založeno roku 1887 a do roku 1910 existovalo již na 300 podobných organizací. Někdy se přesně ti vůdčí činitelé, kteří odsuzovali zla kapitalismu, ukázali jako nejčilejší, když šlo o to, vyrovnat se s jeho nároky. Ve skutečnosti mohl být „tradiční“ způsob života sám o sobě produktem tržní ekonomiky: v některých částech Rakouska si nosit „sedlácký“ kroj mohli dovolit jen bohatí rolníci.

Politika na venkově

Na venkov přivedly politiku dvě věci. Zaprvé, většina evropských zemí zavedla kolem roku 1914 něco, co se blížilo všeobecnému volebnímu právu dospělých mužů, takže náhle platil hlas každého nádeníka stejně jako hlas jeho pána. Z druhé, industrializace, urbanizace a počátek organizování dělníků znamenaly, že majetné třídy potřebovaly spojence proti levici, a často se domnívaly, že by je mohly nalézt mezi rolnictvem. Na zemědělce bylo nyní pohlíženo jako na protějšek městských dělníků, kteří byli ve srovnání s „degenerovaným“ a zakrnělým proletariátem statní a zdraví; rolníci byli uctívi a konzervativní, kdežto jejich protějšky ve městě byli kriminálníci a revolucionáři.

Teorie o městě a venkově měly vrhnout stín na politickou historii Evropy dvacátého století. Instituce jako francouzský senát byly vytvořeny tak, že se staly účinnou venkovskou brzdou nebezpečných myšlenek, které tam mohly proniknout z měst. Konzervativci se snažili organizovat zemědělce do sdružení, jako byl německý Svaz zemědělců, jenž byl založen roku 1893 a získal si podporu říšských poslanců.

Ve skutečnosti nebyla hranice mezi venkovem a městem nikdy tak ostrá, jak si obě strany představovaly. V oblastech rychlé industrializace se mnozí dělníci narodili jako rolníci a někdy si zachovali úzké spojení s hospodářstvími, z nichž pocházeli. Dělníci se po létech ve městech vraceli na venkov, nebo dokonce dojížděli do práce z malých hospodářství na předměstí a v rámci městské dělnické třídy někdy existovaly celé komunity z určitých venkovských oblastí Irska a Polska. Na některé části venkova měl vliv jejich vztah k práci v průmyslu: například Côtés du Nord v Bretani volilo vzhledem ke svému spojení s průmyslovým St-Denis levici. Druh průmyslových protestů ve dvacátém století měl někdy blíže k selským povstáním než k socialistické představě o ukázněné mobilizaci.

Ani na venkově vzpoury nepřestaly. Násilné konflikty byly nejzřetelnější v Rusku, kde v letech 1883 až 1903 byly k opětnému zavedení pořádku povolány vojenské jednotky 1500 krát,³⁸ v klidném roce 1908 bylo zabito 1800 úředníků.³⁹ Roku 1907 povstali na protest proti klesajícím cenám francouzští pěstitelé vína.⁴⁰ Ve stejném roce stáli rumunští rolníci za nepokoji, které vedly k tisícům mrtvých.

Rolnická politika nebyla nijak přirozeně daná, ale určovalo ji sociální postavení. Vztahy rolníků k jiným skupinám se velmi lišily. Rolníci vlastníci půdy – jako ti v západním Německu a velké části Francie – neměli chuť vítat politiku, která zahrnovala zrušení soukromého vlastnictví. V německém politickém systému vedla hospodářská problematika k tomu, že se rolnictvo spojovalo s pravicí. V Dolních Rakousích se rolníci stavěli nepřátelsky jak k městům, tak k velkostatkářům, neboť tíže feudálních povinností zde byla skutečně veliká, a tak zde pro politiku nebyla typická aristokratická ochrana jako v Německu: třicet dva z padesáti devíti kandidátů křesťansko-socialistické strany na venkově Dolních Rakous pocházelo z rolnictva a z rodin venkovských obchodníků a řemeslníků.⁴¹ Ve Francii byla politika stále ještě pod vlivem dědictví Velké francouzské revoluce. Řada rolníků věřila, že to byla právě revoluce, která jim umožnila získat půdu, a proto spojovali podporu levici s obranou vlastnictví. Rolnickou politiku ovlivňovaly též způsoby, jak bylo vlastnictví půdy uspořádáno. Osamělé usedlosti – jaké převládaly v Bretani – ztěžovaly organizaci společných akcí a vedly k tomu, že jednotliví rolníci byli vůči tlaku konzervativních hodnostářů zranitelní, kdežto vinaři z jižní Francie žili spíše v městečkách než na venkově a záviseli na kolektivní

činnosti, při níž se starali o družstevní sklepy a vybavení. Na počátku 20. století tvořili v oblastech jižní Francie téměř polovinu členů marxistické Parti Ouvrier Français rolníci.⁴²

V místech, kde půdu obdělávali nájemci nebo nádeníci, měli venkované daleko méně důvodů k podpoře stávajícího pořádku. Však také nádeníci-bez-zemci z Uher, Pruska, Španělska a částí jižní Itálie, jejichž život sestával střídavě z vyčerpávající dřiny a dlouhých období nezaměstnanosti, měli méně co ztratit než tovární dělníci se zajištěnou prací, sociálním zabezpečením a členstvím ve svépomocných spolcích.

Vztahy mezi půdou, rolníky a politikou byly zvláště významné v Rusku. Zrušení nevolnictví roku 1861 osvobodilo rolníky od feudálních povinností k pánům a poskytlo jim vlastnictví půdy; rolníci však byli stejně nuceni zaplatit za svůj majetek poplatek. Platbu těchto dávek předepisovalo vesnické společenství čili *mir* v čele se starostou a výborem, které tak vládlo značnou mocí včetně práva zakázat rolníkům opustit vesnici a rozdělovat půdu. Žádný rolník si nemohl být jist, že mu určitý pozemek zůstane po celý život, natož aby ho mohl odkázat dětem; proto neměl žádné důvody, aby se ho snažil zúrodnit. Rozdíly mezi ruskými a západoevropskými rolníky se odrážely i v demografii a úvěrech. Jelikož půda se často rozdělovala podle počtu pracovníků, kteří ji mohli obdělávat, byli ruští rolníci motivováni k zakládání početných rodin, což vysvětluje vysokou ruskou porodnost. Ve Francii naopak rozdělování půdy mezi dědice vedlo k omezování počtu dětí. Podobně i v Rakousku a Německu, kde se předpokládalo, že půda se v rodině udrží a bude přecházet z generace na generaci, vedla situace k tomu, že rolníci investovali do strojů, hnojiv a zúrodnování půdy. Ruský rolník neměl žádné důvody, aby do svého vlastnictví investoval. Peníze navíc proto utrácel za pití nebo je rozpůjčoval. Spíše než dlužníci byla řada ruských rolníků věřiteli (kulaky).

Petr Stolypin, ruský předseda vlády v letech 1906 až 1911, si přál vytvořit rolnictvo podle západoevropského vzoru, nebo alespoň podle rolníků, jaké viděl v Polsku, kde působil jako gubernátor provincie. Podporoval rolníky, aby se odtrhli od vesnické pospolitosti a zakládali soukromá prosperující hospodářství, která by mohla přecházet z otce na syna. Za tím účelem zavedl roku 1906 zákon, který dal rolníkům právo ohradit si a scelit své pozemky svou půdu a toto opatření vysvětlil slovy, že „vláda sází ne na chudé a ožralé, ale na silné“.

Stolypin se svými plány neuspěl. Rolníci, kteří opustili pospolitosti, ohrožovali zájmy svých sousedů, a zejména vesnických výborů, jejichž moc vycházela ze zavedeného pořádku. Tato společnost nepatřila k těm, kde by podobná ohrožení podléhala moci zákonů. Zeměměřiči vysílání dohlížet na scelování půdy cestovali s ozbrojeným doprovodem a rolníci, kteří chtěli využít nového uspořádání, museli čelit vandalismu, bití a dokonce i hrozbám zavraždění. Z šesti milionů žádostí vyměření půdy, které byly podány do roku

1915, byla více než třetina posléze stažena a dvě třetiny z milionu smluv o scelení, které byly uzavřeny, musely podpořit úřady proti opozici obce.⁴³ Scelování mělo své odpůrce také v řadách statkářů, kterým se nelíbily vyhlídky na to, že by mohli přijít o půdu. Stolypinovy reformy však neuspěly především proto, že byly založeny na předpokladu, že silné rolnictvo lze vytvořit shora vládním usnesením, aniž by se změnily další aspekty společenského řádu. Blahobyt rolníků ve Francii byl založen na tom, že byla zkonfiskována půda církve a aristokracie, což v Rusku nepřicházelo v úvahu. V Německu účast na tržní ekonomice znamenala, že rolníci mohli využívat plody industrializace ve formě náradí a umělých hnojiv; kromě toho demokratický politický systém umožňoval rolníkům těžit ze všeobecného volebního práva a z nutnosti majetných tříd hledat spojence proti městské dělnické třídě. Stolypin předpokládal, že hospodářská reforma může nahradit reformu politickou, než aby ji doprovázela.

Rolnickou politiku také určoval postoj stran, které hledaly podporu. Francouzští socialisté se často stavěli do čela rolnických povstání; socialistický starosta města Narbonne podporoval vinařskou rebelii roku 1907.⁴⁴ Jinde však marxističtí levičáci venkov ignorovali. To platilo zejména o nejmocnější evropské socialistické straně, SPD – německé sociálně demokratické straně, která měla oslovovat městské dělníky, pro něž byla podpora strany v souladu s členstvím v odborech, sousedským společenským stylem a prací v továrnách. SPD kromě toho odmítla pokusy, které se objevily na vatislavské konferenci roku 1895, změnit svou politiku, pokud jde o nevelké soukromé vlastnictví, jež by našla pochopení u rolníků; straničtí předáci v Bavorsku však zřejmě v tomto směru jistě diskrétní kroky učinili.⁴⁵

Lhostejný postoj ze strany evropské levice spolu s tlakem zprava formoval politiku rolníků. Konzervativci se stavěli jako přirození obránci venkova a často oplývali prostředky, jak dosáhnout nad jeho obyvateli vlivu. Nájemci a nádeníci snadno podléhali zastrašování od statkářů, což nezřídka působilo proti tomu, aby ve svém zájmu volili levice, k čemuž by je vedla jejich nemožnost. Ve své nejjednodušší formě „vrchnostenský“ vliv na rolníky spočíval v možnosti vypovědět vzpurné nájemce či poskytovat dary těm, kdo dělali, co jim bylo nakázáno. Rostoucí moc státu, k níž docházelo počátkem dvacátého století, tuto soukromou moc sice mohla ohrozit, ale v praxi ji často doplňovala. Významní občané získali vliv v místní správě, a tak rozšířili vlastní dobročinnost o rozdělování veřejných prostředků. V jižní Itálii se místa ve státní správě získávala výměnou za hlasy a ve Španělsku mohli venkovští starostové zajistit zproštění vojenské služby, což významně posilovalo jejich moc.

Spojení konzervatismu s rolnictvem bylo tak těsné, že se výraz „venkovan“ někdy stával synonymem pro politickou pravici a ztratil jakýkoli vztah k li-

dem žijícím na venkově. Roku 1945 zvítězila v budapeštských městských volbách malorolnická strana. Roku 1951 získal křeslo ve francouzské sněmovně advokát Jacques Isorni jako kandidát rolnické strany za *beaux quartiers* západní Paříže.

Závěr

Evropský venkov se za tři desítky let před rokem 1914 měnil rychleji než kdykoli předtím – dramatické změny přinesla železnice, masová migrace, školy, rozšíření volebního práva a vojenská služba. Venkovská společnost však nebyla transformována zvnějšku. Odhodlání ke změně mělo takový dopad proto, že se ho rolníci rozhodli využít, což klade zajímavé otázky o významu pokroku počátkem dvacátého století. Výraz „pokrok“ používali nejčastěji příslušníci vzdělané liberální buržoazie, kteří byli obvykle protestanty (pokud nějaké náboženství vyznávali); byl to však negramotný polský rolník, který si sbalil všechnen svůj majetek do ranečku a vypravil se bez zpátečního lístku z domova, pouze se jménem vzdáleného příbuzného, který mu pomůže sehnat místo v chicagském skladu, kdo byl v jistém smyslu reprezentativnější postavou nového průmyslového světa, než jakým byl liberál, který nadšeně hlásal „pokrok“ na stránkách listů *Manchester Guardian* či *Dépêche Toulouse*.

Urbanizace a migrace mohla ve skutečnosti posílit tendence, jež evropská buržoazie považovala za staromódní. V New Yorku byl náboženský život rušnější než ve většině evropských měst a mnohdy nabýval forem – jako italské uctívání svatých –, které by přísní protestantští liberálové, například v Berlíně, považovali za nejhorší druh pověry. Kontrast mezi „moderností“ městského intelektuála a „moderností“ migrujícího rolníka lze najít v románu *Kristus se zastavil v Eboli* od Carla Leviho, milánského lékaře, malíře a spisovatele, kterého fašistická vláda ve dvacátých letech poslala do vyhnanství do vesničky Gagliano na italském jihu. Jeho nové působiště, jež považoval za hluboce „primitivní“, ho šokovalo, ale zároveň si uvědomoval, že nejvýznamnější jeho sousedy ovlivňovaly styky, které řada z nich měla s Američany prostřednictvím emigrace. Když šli vesničané v průvodu za sochou svého patrona ulicemi, všiml si Levi, že na tento totem „zaostalosti“ připíchovali dolarové bankovky.

Nové formy styků mezi městem a venkovem způsobovaly, že si rolnický „problém“ nově uvědomovali vzdělaní lidé, neboť obyvatelé měst s čím dál větší pravděpodobností přicházeli do styku s rolnictvem. Přistěhovalectví do Ameriky vedlo k sepsání mnoha studií jako *Polský rolník v Evropě a Americe*.⁴⁶

Vzájemným vlivem města a venkova se měnilo i město, někdy způsobil stagnaci venkova či přinejmenším stagnaci pohledu obyvatele měst na venkov. Na lidových písních, tancích či národních krojích bylo znát, jak jinak si lidé uvědomují sami sebe, a tím, jak se toto vše zaznamenávalo a hovořilo se o tom, se utvářel život venkovanů. S utvářením nového povědomí byla spojována právě Amerika: skupiny v Chicagu nebo Detroitu se již od svých rodičů neučily, jak být donegalskými rolníky, ale na schůzkách kulturních spolků v kostelech zjišťovaly, jak být Iry, zatímco povídky, které psal Isaac Bashevis Singer pro newyorské noviny vydávané v jidiš, evokovaly kulturu polské Pale ještě dlouho po tom, co byli polští Židé vyhlazeni. Vzdělanost a zájem městských obyvatel vedly k tomu, že se folklór čím dál více zaznamenával, a rozšíření gramofonu a fotografie znamenalo, že bylo možné hudbu a oděv zachytit, z čehož nakonec vznikly etnografické studie. V počátečních letech dvacátého století nebylo nové ani tak to, že se rolnická společnost změnila, jako spíše to, že nikdo takové změny neočekával.

Rejstřík

- Ackermann, Anton 246
 Action Française 148, 300, 498
 Aczél, György 336
 Adenauer, Konrád 149, 294, 508
 Afghánistán 342, 369
 Afrika 181, 401
 Agulhon, Maurice 18, 34, 105
 AIDS 465
 Alain (Émile-Auguste Chartier) 102
 Alasia, Walther 357
 Albánie 385–386, 441, 457
 Aleksejev, Michail, generál 65, 139
 Alžír 181, 257, 277–278, 291, 320
 Alksnis, Viktor 391
 Alasko 67, 175
 Althusser, Louis 374
 Amalrik, Andrei 384, 511
 Andropov, Jurij 371, 379, 396, 403, 449
 Angell, Norman 54
 Angola 367
 Antier, Paul 271
 Antonioni, Michelangelo 212, 224
 Antonuzzo, Antonio 311
 arabské státy 409
 Argentina 194
 Ariès, Philippe 498
 Arménie 391
 Arnault, Bernard 422
 Aron, Raymond 302, 320, 358
 Asie 493
 Asquith, Raymond 81
 Attlee, Clement 80, 290
 Aubert, Théodore 132
 Auden, W. H. 493
 Aung, San Suu Kyi 482
 Auriol, Vincent 250
 Austrálie 60
 Ázerbájdžán 391
 Baader, Andreas 231, 323, 493
 Bacilek, Karol 337
 Bailey, David 212, 224
 Bainville, Jacques 75, 139
 Baker, Kenneth 426, 428
 Balcerowicz, Leszek 478
 Baldwin, Stanley 92, 290
 Balfour, Arthur 126
 balkánské státy 378
 Ballin, Albert 29
 Barrie, J. M., 87
 Barthes, Roland 286
 Baskové 147, 322
 Bavorsko 111, 121, 146, 288
 BBC 40, 48, 169, 300
 Beatles 252
 Beaton, Cecil 219
 Beauvoir, Simone de 97–110, 117, 354, 382
 Bebel, Ferdinand August 47
 Bedaux, Charles 155–157
 Belgie 47–55, 61–78, 90, 121, 137, 166, 188, 257, 264–290
 Bell, Daniel 285, 302
 Beneš, Eduard 451
 Benjamin, René 109
 Berenson, Bernard 31
 Berezovskij, Boris 445
 Bergmanová, Ingrid 210, 212
 Beria, Lavrentij 246, 331
 Berlusconi, Silvio 477
 Berman, Jakub 245
 Bernstein, Eduard 48
 Bertolucci, Bernardo 354
 Besançon, Alain 98, 102, 135, 339
 Bethlen, István 144
 Bethmann Hollweg, Theobald von 60, 184
 Beveridge, William 79, 297
 Bevin, Ernest 253
 Bichelonne, Jean 158

- Bidault, Georges 147, 291, 309
 Birkenhead, lord (F. E. Smith) 81
 Bismarck, Otto von 16, 138, 146, 182, 262
 Blair, Tony 460, 471
 Bloch, Ivan 55
 Bloch, Marc 86, 92, 95
 Blum, Léon 91, 166, 253
 Boegner, Pastor Marc 144
 Bogni, Rudi 423
 Boninová, Emma 355
 Bonnerová, Jelena 491
 Borelová, Suzanne 173
 Borsellino, Paolo 480
 Bossi, Umberto 454
 Bourdieu, Pierre 279, 454
 Bourguignon, Philippe 456
 Boutemy, André 270
 Bouton, André 502
 Butrus, Butrus-Ghálí 457
 Bouvet, Éric 228
 Bové, José 455
 Bowie, David 4360
 Bradbury, Malcolm 236
 Brandt, Willy 350
 Branson, Richard 430
 Brasillach, Robert 76, 89
 Braudel, Fernand 124
 Brennan, Gerald 107
 brestlitevská smlouva 59, 65
 Brežněv, Leonid 261, 337, 368, 381,
 400–404, 450
 Briand, Aristide 172
 Brooke, Rupert 69, 81
 Brown, Irwing 253
 Browne, John 485
 Brusilov, Aleksej, maršál 146
 Buckleyová, Mary 466
 Bucharin, Nikolaj 163
 Bulanyi, György 389
 Bunich, Pavel 406
 Burchillová, Julie 367
 Butler, R. A., 293
 Byrnes, James 253

 Camus, Albert 481
 Capa, Robert 210, 220
 Carlos-Šakal (Ilich Ramirez Sanchez) 482
 Carpenter, Edward 109–110
 Cartier-Bresson, Henri 210
 Casablanca, konference (1943) 193
 Casement, Roger 104
 CBS 429
 Ceaușescu, Nicolae 448, 475, 489
 Cevelotto, Mario 253
 Ceyrac, François 319
 Ciano, Galeazzo, hrabě 173
 Citroën, André 116
 Clemenceau, Georges 60, 175
 Clementis, Vladimír 328
 Cohn-Bendit, Daniel 474, 481, 496
 Cooper, Duff 132
 Cordasco, Antonio 30
 Cornecová, Josette 100
 Coutrot, Jean 161
 Croce, Benedetto 160
 Crossman, Richard 296
 Csurka, István 408
 Curzon, lord 126
 Cuthbertson, Munro 101

 Čechensko 347, 398, 481
 Černěnkó, Konstantin 371
 Černobyl 394
 Černomyrdin, Viktor 445
 Česká republika 440, 454
 Československo 134, 172, 176, 234,
 241–256, 315, 325
 Čubajs, Anatolij 372

 d'Abernon, lord 182
 d'Annunzio, Gabriele 172
 Dánsko 53, 205, 257
 Darré, Walther 119, 143
 David, Elizabeth 234
 Davies, Gavyn 372
 Davisová, Natalie Zemon 254
 Dawes, Charles 175
 de Gasperi, Alcide 310
 de Gaulle, Charles 60, 73, 151, 179, 193,
 249, 252–258, 278, 291, 320, 355
 de Man, Hendrik 165
 de Michelis, Gianni 437
 Déat, Marcel 80, 111, 167
 Debray, Régis 321
 Degrelle, Léon 80
 Del Ponteová, Carla 481

- Delors, Jacques 420, 457
 Demetz, Peter 455
 Desgranges, Jean 148
 Dimitrov, Georgi 328
 Djilas, Milovan 347, 441
 Djuretic, Veselin 450
 Doisneau, Robert 210
 Dollfuss, Engelbert 132
 Dorgères, Henry 139, 143
 Doriot, Jacques 91, 138, 167
 Dreyfus, Alfred 60, 82, 134
 Drieu la Rochelle, Pierre 100, 138
 Drucker, Peter 428
 Dubček, Alexander 241, 337, 384
 Duisenberg, Wim 419
 Dulles, John Foster 261
 Dumas, Roland 481
 Dumitrescu, Constantin Ticu 448
 Dutschke, Rudi 319
 Džodže, Koçi 326
- Eden, Anthony 80
 Eduard VIII, anglický král 124
 Eichmann, Adolf 199, 206, 124
 Einaudi, Luigi 255
 Eisenhower, Dwight D. 113, 272
 Ejznštejn, Sergej 210
 Eliot, T. S. 87, 144
 Ellis Island 20
 Estonsko 242
 ETA 322
 Eulenburg, Philipp von 103
- Fabius, Laurent 373
 Falcone, Giovanni 480
 Fanfani, Amintore 309, 464
 Fejtő, François 74
 Fini, Gianfranco 452
 Finniston, Monty, sir 424
 Finsko 273, 419
 Fischer, Joschka 484
 Foch, Ferdinand 66, 127
 Fontaine, André 474
 Ford, Henry 152
 Foster, E. M. 25, 103, 113
 Foucault, Michel 465
 Franco, Francisco, generál 131–138, 147
 František Ferdinand, arcivévoda 54
- František Josef I. 47
 Frasyniuk, Władysław 476
 Frégéac, Georges 317
 Frejka, Tomáš 330
 Freud, Sigmund 87, 97, 236
 Frey, Roger 302
 Friedman, Milton 431
 Fritsch, generál 104
 Frost, David 301
 Fukuyama, Francis 477, 488
 Furet, François 375
- Gajdar, Jegor 372
 Gaitskell, Hugh 303
 Gapon, pop 145
 Garton Ash, Timothy 368, 385, 511
 Gasparri, Pietro 149
 Gastev, Alexej 161
 Gaumy, Jean 228
 George VI., anglický král 124
 Gerasimov, Gennadij 339
 Gheorghiu-Dej, Gheorghe 326
 Gierek, Eduard 333
 Girard, David 466
 Giroudová, Françoise 94
 Giscard d'Estaing, Valéry 302, 404
 Godard, Jean-Luc 256
 Godley, Wynne 420
 Goebbels, Joseph 116, 199
 Göring, Hermann 116, 189–199
 Goldman, Sachs 423, 461
 Goldstücker, Eduard 461
 Gömbös, Gyula, kapitán 132
 Gomulka, Władisław 402
 Göncz, Árpád 240
 González, Felipe 397
 Gorbačov, Michail 377, 383, 397
 Gorbačovová, Raisa 469
 Gorkij, Maxim 104
 Gottwald, Klement 316, 328, 337
 Graham, Billy 349
 Gramsci, Antonio 34, 134, 473
 Grant, Duncan 25
 Graves, Robert 81, 101
 Greene, Graham 108, 175
 Grey, Edward, sir 495
 Grossmannová, Anita 507
 Grossmith, George a Weedon 45

- Grósz, Károly 473
 Guareschi, Giovanni 317
 Guderian, Heinz 179
 Guerin, Daniel 110
 Guesde, Jules 50
 Guinessová, Diana 105
- Hague, William 464
 Haig, Field, maršál, lord 80
 Haleová, Kathleen 130
 Halévy, Elie 54
 Haley, Bill 227
 Halifax, lord 193
 Hallyday, Johnny 354
 Havel, Václav 400–404, 440, 451,
 474–479, 496
 Healey, Denis 312
 Heath, Edward 297
 Henriot, Philippe 150
 Herriot, Édouard 91, 304
 Heseltine, Michael 285, 428
 Heydrich, Reinhard 199, 207
 Higgins, Patrick 356
 Hilberg, Raul 203, 498
 Himmler, Heinrich 93, 199, 203
 Hindenburg, Paul von 80, 92, 137
 Hintzy, Jacques 298
 Hirsch, Freddy 207
 Hirschfeld, Magnus 99, 109
 Hitler, Adolf 74–80, 83, 92–97, 116,
 137–147, 180–191, 246, 258, 288, 388,
 431, 450, 464
 Hobsbawm, Eric 256, 501
 Hoffmann, Heinrich 256
 Holidayová, Billie 256
 Hollande, François 460
 Honecker, Erich 385, 485
 Horner, Edward 81
 Horthy, Nikolaus, admirál 139, 141, 244,
 329, 336
 Hughes, John, arcibiskup 31
 Hugo, Victor 456
 Husák, Gustáv 338, 382, 449
 Huxley, Aldous 155
 Huysmans, Camille 50
- Chaldej, Jevgenij 213
 Chamberlain, Neville 92, 171, 209
- Chanin, Grigorij 260
 Chaplin, Charlie 157
 Chapman, Guy 81, 101
 Charlot, Jean 307
 Chevalier, Gabriel 106
 Chevenement, Jean-Pierre 471
 Chim (David Seymour) 210
 Chirac, Jacques 452, 471
 Chorvatsko 450
 Chruščov, Nikita 235, 261, 331–336
 Churchill, Winston 135, 187, 193, 213,
 249
- Iliescu, Ion 487
 Isorni, Jacques 41
 IBM 394
 IMF 420
 IRA 322
 Itálie 420, 492, 501, 515
 Izrael 498
- Jagger, Mick 354
 Jakeš, Miloš 368
 James, Harold 478
 Jameson, Storm 88
 Jaruzelski, Wojciech, generál 248, 378
 Jaurès, Jean 47–48
 Jan XIII., papež 350
 Jan Pavel II., papež 388
 Jelcin, Boris 378, 397, 403, 449, 461
 Jospin, Lionel 474
 Joyce, James 47, 459
 Junek, Václav 406
- Kádár, János 478, 495, 518
 Kadaré, Ismail 396, 1457
 Kadyrov, A. 406
 Kameněv, Lev Borisovič 163
 Károlyi, Michael 141
 Kasztner, Rudolf 206
 Kéhayan, Jean 260
 Kellyová, Petra 463
 Kennan, George 259
 Kennedy, Paul 368
 Keynes, John Maynard 155, 164, 267,
 491, 503
 KGB 209, 260, 378
 Kiesinger, Kurt 309

- King, lord 430
 Kinnock, Neil 471–473
 Kipling, Rudyard 87
 Kir, Félix 293
 Kirkpatricková, Ivone 173
 Kissinger, Henry 261
 Kitchener, Horatio, generál 60
 Klaus, Václav 372
 Klemperer, Victor 201
 Klíma, Ivan 383
 Koenig, Franz, kardinál 350
 Koestler, Arthur 74
 Kohl, Helmut 78, 185, 452, 472
 Kołakowski, Leszek 384
 Kollontaiová, Alexandra 130
 Konrád, György 453, 475
 Kornilov, Lavr, generál 65
 Kostov, Trajčo 329
 Kosygin, Alexej 405
 Kovács, Béla 244
 Kreisky, Bruno 475
 Kriegelová, Annie 375
 Kristol, Irving 475
 Kun, Béla 74, 141
 Kundera, Milan 95, 325, 348, 383, 496
- Larkin, Philip 353
 Lawrence, D. H. 99–109, 354, 465
 Lawson, Nigel 423
 Le Corbusier (Charles-Édouard Jeanneret) 155
 Lehmannová, Rosamond 130
 Lenin, Vladimír 133, 145, 156, 161, 184, 343, 363, 368, 499
 Lepercq, Aimé 158
 Le Roy Ladurie, Emmanuel 236, 301
 Lessingová, Doris 496
 Levi, Carlo 32, 106
 Levi, Primo 207
 Lewin, Moše 168, 498
 Lewis, Michael 429
 Lewis, Norman 283
 Lewis, Wyndham 156
 Liddell Hart, Basil 79, 135, 179
 Lindbergh, Charles 170
 Litva 172
 Lloyd George, David 60, 166
 London, Artur 315
- Luchaire, Jean 87
 Ludendorff, Erich von 66, 80
 Luniku, Kristaq 446
 Luther, Hans 200
 Lutyens, Edwin, sir 81
 Luxemburgová, Rosa 46
 Lvov, Georgij, kníže 62
- Mabey, Nick 485
 Macarthurová, Mary 122
 Macaulay, Thomas Babington 15
 MacDonald, Ramsay 43, 91, 151, 343
 Macmillan, Harold 80, 461
 Maďarsko 72, 232
 Major, John 373
 Makine, Andrei 457
 Malenkov, Georgij 331–334
 Malraux, André 89
 Mancini, Giacomo 314
 Mandelson, Peter 471
 Mannerheim, Carl Gustav 187
 Mannheim, Karl 87
 Mao Ce-tung 331
 Marchais, Georges 256, 452
 Marcouová, Lilly 359, 499
 Margoliusová, Heda 510
 Margolius, Rudolf 327
 Margueritte, Victor 102
 Marinetti, Filippo 138
 Márquez, Gabriel García 494
 Marshall, George 256
 Marx, Karel 302
 Masaryk, Jan 338
 Masaryk, Tomáš 61
 Mason, Tim 506
 Massis, Henri 86, 137
 Maugham, W. Somerset 108
 Mauriac, François 123
 Maurras, Charles 137, 144, 300
 Maxwell, Robert 313
 Meadová, Margaret 99
 Medveděv, Roy 402
 Meinhofová, Ulrike 493
 Meirová, Golda 28
 Melchett, Peter 485
 Mendès France, Pierre 282
 Mentré, François 87
 Michnik, Adam 475, 487

- Millerand, Alexandre 48
 Milošević, Slobodan 362, 439
 Minc, Hilary 327
 Mindszenty, József, kardinál 350, 390
 Mitterand, François 195, 291, 329, 420
 Mlynář, Zdeněk 330–337, 396, 511
 Moch, Jules 253
 Mollerová, Katti Anker 125
 Mollet, Guy 312
 Molotov, Vjačeslav 245
 Monnet, Jean 246, 254, 273
 Montini, monsignor 112
 Moro, Aldo 323
 Morrison, Herbert 471
 Mosley, Nicholas 105
 Mosley, Oswald 81, 92, 139, 166
 Mountbattenová, Edwina 114
 Muggerridge, Malcolm 105, 301
 Münnich, Ferenc 335
 Munnings, Alfred 81
 Murdochová, Iris 269
 Murphy, Robert 112
 Mussolini, Benito 80–97, 149, 187

 Nabokov, Vladimír 103
 Nagy, Imre 241, 261, 334–337
 Negri, Toni 482
 Nehru, Džaváharlál 114
 Německo 278–288, 357
 Nenni, Pietro 313
 Nicolson, Harold 107, 126, 139, 173
 Nixon, Richard 261, 367
 Noiriel, Gérard 358
 Norsko 53, 120, 257
 Nove, Alec 260
 Novotný, Antonín 337

 Olson, Mancur 415
 Ophuls, Marcel 119
 Ortega y Casset, José 87
 Orwell, George 88, 109, 144, 157, 168
 Osborne, John 358
 Osvětim 77, 185, 199, 203, 207, 288, 495
 Owen, Wilfred 81, 87

 Pagnol, Marcel 34–36, 128
 Pákistán 276
 Palme, Olof 475

 Papen, Franz von 17
 Papon, Maurice 452
 Paukerová, Anna 326
 Pavel VI., papež 350
 Paulus, Friedrich 192
 Pawlak, Waldemar 442
 Paxton, Robert 505
 Pellizzi, Camillo 90
 Pétain, Philippe, maršál 92, 97, 129, 138–149, 249
 Peter, Janós 349
 Petkov, Dimitri 150
 Petkov, Nikola 243
 Petkov, Petko 150
 Peyrefitte, Roger 173
 Picasso, Pablo 33
 Pilip, Ivan 404
 Piłsudski, Józef 61, 80, 378
 Pinochet, Augusto, generál 392, 481
 Pirenne, Henri 64
 Pius XI., papež 144
 Pius XII., papež 173
 Pleven, René 293
 Pobaltské státy 174, 177, 197, 203, 380, 454
 Polsko 67, 172–179, 195, 297
 Pompidou, Georges 320
 Portillo, Michael 455
 Portugalsko 53, 68
 Potter, Dennis 358
 Poujade, Pierre 91, 317
 Powell, Anthony 357
 Primo de Rivera, José Antonio 92
 Primo de Rivera, Miguel 142
 Princip, Gavrilo 54, 329
 Proust, Marcel 33, 47, 98
 Putin, Vladimír 490

 Queuille, Henri 141, 250
 Quintavalle, Bruno Antonio 160

 Radić, Stefan 35
 Rajk, László 326–335
 Rákosi, Mátyás 329, 335
 Rakousko 233, 242, 265, 291, 334, 366, 420–421
 Raphaelová, Enid 96
 Rathenau, Walther 161

- Reagan, Ronald 369
 Reed, Carol 235
 Remarque, Erich Maria 78
 Renault, Louis 154
 Renner, Karl 47
 Renoir, Jean 105
 Reynaud, Paul 180
 Rodger, George 210–220
 Röhm, Ernst 104
 Rolfe, Trooper Samuel 79
 Romilly, Esmond 93
 Romilly, Giles 93
 Rommel, Erwin 183, 194
 Rooswelt, Franklin D. 187, 193, 194
 Rosenberg, Alfred 149
 Rossi, Tino 170
 Roth, Philip 382
 Rothermere, lord 139
 Rothschild, Victor 167
 Roux, Olivier 423
 Royalová, Ségolène 460
 Rupnik, Jacques 475, 504, 512
 Rushdie, Salman 285
 Russell, Bertrand 25
 Rusko 259, 391, 440, 450, 482
- Sachs, Jeffrey 372
 Sacharov, Andrej 382, 394, 491
 Salazar, António 92, 121, 132–137, 148
 Sapir, Jacques 47
 Sartre, Jean-Paul 89, 95, 105, 382, 465
 Sassoon, Siegfried 84
 Savage, Jon 430
 Schacht, Hjalmar 136
 Schama, Simon 16
 Schelsky, Helmut 352
 Schumacher, Kurt 253
 Schuman, Robert 309
 Scott, Paul 113
 Segalenová, Martine 118
 Séguin, Philippe 415
 Sembat, Marcel 50
 Seton-Watson, Hugh 86, 347
 Seyss-Inquart, Artur von 150
 Shonfield, Andrew 422
 Sicílie 31, 282
 Sifton, Clifford 30
 Simenon, Georges 89, 108, 114
- Singer, Isaac Bashevis 42
 Sirinelli, Jean-François 505
 Slánský, Rudolf 326, 328, 330, 347
 Smith, John 471
 Smith, Paul 411
 Solženicyn, Alexander 510
 Soros, George 445, 512
 Sparková, Muriel 118
 Speer, Albert 189
 Stalin, Josef 193–213, 235–260
 Stambolijskij, Alexander 64, 75, 142, 442
 Stauffenberg, Claus von, plukovník 193
 Stepinac, Alojzije, arcibiskup 150
 Stewart, James 256
 Stolypin, Petr 39
 Stopesová, Marie 128
 Strachey, John 139
 Strachey, Lytton 25
 Strauss, Franz-Josef 288
 Stresemann, Gustav 172, 182
 Sturzo, Luigi 148
 Svevo, Italo 161
- Ševarnadze, Eduard 268
 Škvorecký, Josef 510
- Tarde, Alfred de 86
 Tardieu, André 167
 Tasca, Henry 253
 Taylor, A. J. P. 20, 107, 155, 499
 Taylor, Frederick Winslow 156–160, 418
 Tebbit, Norman 413
 Temple, Frederick, arcibiskup
 z Canterbury 495
 Templeová, Nina 463
 Thatcherová, Margaret 17, 81, 229, 323,
 376
 Thomas, Albert 62
 Thompson, E. P. 316
 Thompsonová, Flora 103
 Thorez, Maurice 91, 249
 Thorpe, Jeremy 237
 Tindemans, Leo 290
 Tirpitz, Alfred von, admirál 60
 Tiso, Josef 150, 450
 Tito, Josip Broz, maršál 243, 335
 Todd, Emmanuel 339–346
 Togliatti, Palmiro 91, 250, 318

- Tomin, Julius 382
 Tomin, Lukáš 382
 Trockij, Lev 47, 53, 133, 173, 400
 Truman, Harry S. 213, 243
 Tudjman, Franjo 31, 439
 Tuchačevskij, Michail 179
 Tupolev, Andrej 164
 Tyminski, Stanisław 31
 Tynan, Kenneth 357

 Udet, Ernst 190
 Ukrajina 442, 482
 Uzbekistán 371, 407

 Vaernet, Dr. Carl 104
 Vailland, Roger 105, 235
 van der Stegen, Tristan 456
 Vandervelde, Émile 47, 91
 Vandivert, Bill 211
 Varga, Eugen 260
 Veselý, Jindřich 326
 Villiers, Georges 270
 Vogl, Lucien 210
 Voynet, Dominique 463
 Východní Německo 248, 258, 377
 Vyšinskij, Andrej 195, 243

 Wajda, Andrzej 235
 Waldheim, Kurt 452
 Walesa, Lech 387, 450, 487
 Warburg, Sigismund 422

 Watkins, Alan 303
 Waugh, Evelyn 86, 89, 186
 Webbová, Beatrice 135
 Webb, Sidney 135, 446
 Weber, Eugen 498
 Weber, Henri 431
 Weber, Max 482
 Weil, André 76
 Weilová, Simone 76
 Weissová, Louise 304
 Wessel, Horst 96
 Weygand, Maxime 132
 Whiteová, Antonia 88
 Whitehouseová, Mary 354
 Wilde, Oscar 101–109, 356
 Wilson, Harold 301, 313
 Wilson, Woodrow 75
 Wisliceny, Dieter 199
 Wolfová, Naomi 466
 Woolf, Leonard 126
 Woolfová, Virginia 25, 209–210
 Wright, Gordon 317
 Wyszynski, Stepan 350

 Zavodsky, Osvald 336
 Zender, Joseph 148
 Žukov, Georgij, maršál 193
 Zinověv, Grigorij 163
 Zjuganov, Genadij 473
 Živković, Petr 104
 Zorn, John 400

EVROPA *dvacátého* STOLETÍ

RICHARD VINEN

Z anglického originálu A History in Fragments –
Europe in the Twentieth Century, vydaného
nakladatelstvím Little, Brown & Company (Abacus)
v roce 2002, přeložili:

Monika Vosková (úvodní texty; Část I–II),
Vladimír Novák (Část III–V; závěrečné texty)

Odborná revize Břetislav Daněk

Ilustraci použitou na obálce

poskytla Isifa Image Service s. r. o.

Obálku a grafickou úpravu navrhl Vladimír Verner

Vydalo nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.,

roku 2007 jako svou 791. publikaci

Odpovědná redaktorka Marie Válková

Vydání první. AA 35,2. Stran 560

Vytiskla tiskárna S-tisk, Vimperk

Doporučená cena 498 Kč

Nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.,

Praha 3, Váta Nejedlého 15

e-mail: info@ivysehrad.cz

www.ivysehrad.cz

ISBN 978-80-7021-735-1